

ശ്രീഃ
ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ
ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാഭേശികായ നമഃ

ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസൂപനിഷത്തു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ
ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ

॥ ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞവിഭാഗയോഗോ നാമ
ത്രയോദശോധ്യായഃ ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

ശ്രീ രംഗരാമാനുജ മഹാഭേശികൻ

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

|| ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞവിഭാഗയോഗോ നാമ ത്രയോദശോദ്യായഃ ||

അർജ്ജുന ഉവാച

പ്രകൃതിം പുരുഷം ചൈവ ക്ഷേത്രം ക്ഷേത്രജ്ഞമേവ ച |
ഏതദ്വേദിതുമിച്ഛാമി ഇതാനം ജ്ഞേയം ച കേശവ || 13.1 ||

ശ്രീഭഗവാനുവാച

ഇദം ശരീരം കൗന്തേയ ക്ഷേത്രമിത്യഭിധീയതേ |
ഏതദ്വേദോ വേത്തി തം പ്രാഹുഃ ക്ഷേത്രജ്ഞ ഇതി തദ്വിദഃ || 13.2 ||

ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മാം വിദ്ധി സർവക്ഷേത്രേഷു ഭാരത |
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോർജ്ഞാനം യത്തജ്ഞാനം മതം മമ || 13.3 ||

തത്ക്ഷേത്രം യച്ച യാദൃക്ച യദ്വികാരി യതശ്ച യത് |
സ ച യോ യത്പ്രഭാവശ്ച തത്സമാസേന മേ ശൃണു || 13.4 ||

ഋഷിഭിർബഹുധാ ഗീതം ഛന്ദോഭിർവിവിധൈഃ പൃഥക് |
ബ്രഹ്മസൂത്രപദൈശ്ചൈവ ഹേതുമദ്ഭിർവിനിശ്ചിതൈഃ || 13.5 ||

മഹാഭൂതാൻയഹങ്കാരോ ബുദ്ധിരവ്യക്തമേവ ച |
ഇന്ദ്രിയാണി ദശൈകം ച പഞ്ച ചേന്ദ്രിയഗോചരാഃ || 13.6 ||

ഇച്ഛാ ദ്വേഷഃ സുഖം ദുഃഖം സംഘാതശ്ചേതനാ ധൃതിഃ |
ഏതത് ക്ഷേത്രം സമാസേന സവികാരമുദാഹൃതം || 13.7 ||

അമാനിത്യമദംഭിത്യമഹിംസാ ക്ഷാന്തിരാർജ്ജവം |
ആചാർയോപാസനം ശൗചം സ്നേഹ്യമാത്മവിനിഗ്രഹഃ || 13.8 ||

ഇന്ദ്രിയാർഥേഷു വൈരാഗ്യമനഹങ്കാര ഏവ ച |
ജൻമമൃത്യുജ്ജരാവ്യാധിദുഃഖദോഷാനുദർശനം || 13.9 ||

അസക്തിരനഭിഷ്യാംഗഃ പുത്രദാരഗൃഹാദിഷു |
നിത്യം ച സമചിത്തത്വമിഷ്ടാനിഷ്ടോപപത്തിഷു || 13.10 ||

മയി ചാനന്യയോഗേന ഭക്തിരവ്യഭിചാരിണീ |
വിവിക്തദേശസേവിത്വമരതിർജനസംസദി || 13.11 ||

അധ്യാത്മജ്ഞാനനിത്യത്വം തത്ത്വജ്ഞാനാർഥദർശനം |
ഏതജ്ഞാനമിതി പ്രോക്തമജ്ഞാനം യദത്യാൻയഥാ || 13.12 ||

ജ്ഞേയം യത്തത്പ്രവക്ഷ്യാമി യജ്ഞാനോത്യാമ്യതമശ്ശുതേ |
അനാദിമത്പരം ബ്രഹ്മ ന സത്തന്നാസദുച്യതേ || 13.13 ||

സർവതഃ പാണിപാദം തത്സർവത്യാക്ഷിശിരോമുഖം |
സർവതഃ ശ്രുതിമൽലോകേ സർവമാവ്യത്യ തിഷ്ഠതി || 13.14 ||

സർവേന്ദ്രിയഗുണാദാസം സർവേന്ദ്രിയവിവർജ്ജിതം |
അസക്തം സർവഭ്യച്ചൈവ നിർഗുണം ഗുണഭോക്തൃ ച || 13.15 ||

ബഹിരന്തശ്ച ഭൂതാനാമചരം ചരമേവ ച |
സൂക്ഷ്മത്യാത്തദവിജ്ഞേയം ദൂരസ്ഥം ചാന്തികേ ച തത് || 13.16 ||

അവിഭക്തം ച ഭൂതേഷു വിഭക്തമിവ ച സ്ഥിതം |
ഭൂതദർത്യ ച തജ്ജ്ഞേയം ഗ്രസിക്കു പ്രദവിക്കു ച || 13.17 ||

ജ്യോതിഷാമപി തജ്ജ്യോതിസ്തമസഃ പരമുച്യതേ |
ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം ജ്ഞാനഗമ്യം ഹൃദി സർവസ്യ വിഷ്ഠിതം || 13.18 ||

ഇതി ക്ഷേത്രം തഥാ ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം ചോക്തം സമാസതഃ |
മദ്ഭക്ത ഏതദിജ്ഞായ മദ്ഭാവായോപപദ്യതേ || 13.19 ||

പ്രകൃതിം പുരുഷം ചൈവ വിദ്യനാദി ഉഭാവപി |
വികാരാശ്ച ഗുണാശ്ചൈവ വിദ്യീ പ്രകൃതിസംഭവാൻ || 13.20 ||

കാർയകാരണകർത്യത്യേ ഹേതുഃ പ്രകൃതിരുച്യതേ |
പുരുഷഃ സുഖദുഃഖാനാം ഭോക്ത്യത്യേ ഹേതുരുച്യതേ || 13.21 ||

പുരുഷഃ പ്രകൃതിസ്ഥോ ഹി ഭുക്തേ പ്രകൃതിജ്ഞാൻഗുണാൻ |
കാരണം ഗുണസംഗോഽസ്യ സദസദ്യാനിജൻമസു || 13.22 ||

ഉപദ്രഷ്ടാനുമന്താ ച ഭർതാ ഭോക്താ മഹേശ്വരഃ |
പരമാത്മേതി ചാപ്യുക്തോ ഭേഹ്വേസ്മിൻപുരുഷഃ പരഃ || 13.23 ||

യ ഏവം വേത്തി പുരുഷം പ്രകൃതിം ച ഗുണൈഃ സഹ |
സർവമാ വർതമാനോഽപി ന സ ഭൂയോഭിജ്ഞായതേ || 13.24 ||

ധ്യാനേനാത്മനി പശ്യന്തി കേചിദാത്മാനമാത്മനാ |
അന്യേ സാംഖ്യേന യോഗേന കർമയോഗേന ചാപരേ || 13.25 ||

അന്യേ ത്യേവമജ്ഞാനന്തഃ ശ്രുത്യാൻയേഭ്യ ഉപാസതേ |
ത്യേപി ചാതിതരന്ത്യേവ മൃത്യും ശ്രുതിപരായണാഃ || 13.26 ||

യാവത്സഞ്ജായതേ കിഞ്ചിത്സത്ത്വം സ്ഥാവരജംഗമം |
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞസംയോഗാത്തദ്വിദ്യീ ഭരതർഷഭ || 13.27 ||

സമം സർവേഷു ഭൂതേഷു തിഷ്ഠന്തം പരമേശ്വരം |
വിനശ്യത്ത്വവിനശ്യന്തം യഃ പശ്യതി സ പശ്യതി || 13.28 ||

സമം പശ്യൻഹി സർവത്ര സമവസ്ഥിതമീശ്വരം |
ന ഹിനസ്ത്യാത്മാനാത്മാനം തതോ യാതി പരാം ഗതിം || 13.29 ||

പ്രകൃത്യൈവ ച കർമാണി ക്രിയമാണാനി സർവശഃ |
യഃ പശ്യതി തമാത്മാനമകർതാരം സ പശ്യതി || 13.30 ||

യദാ ഭൂതപൃഥഗ്ഭാവമേകസ്ഥമനുപശ്യതി |
തത ഏവ ച വിസ്താരം ബ്രഹ്മ സമ്പദ്യതേ തദാ || 13.31 ||

അനാദിത്യാന്നിർഗുണത്യാത്പരമാത്മായമവ്യയഃ |
ശരീരസ്ഥോഽപി കൗന്തേയ ന കരോതി ന ലിപ്യതേ || 13.32 ||

യഥാ സർവഗതം സൗക്ഷ്യാദാകാശം നോപലിപ്യതേ |
സർവത്രാവസ്ഥിതോ ദേഹേ തഥാത്മാ നോപലിപ്യതേ || 13.33 ||

യഥാ പ്രകാശയത്യേകഃ കൃത്സ്നം ലോകമിമം രവിഃ |
ക്ഷേത്രം ക്ഷേത്രീ തഥാ കൃത്സ്നം പ്രകാശയതി ഭാരത || 13.34 ||

ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോരേവമന്തരം ജ്ഞാനചക്ഷുഷാ |
ഭൂതപ്രകൃതിമോക്ഷം ച യേ വിദുർയാന്തി തേ പരം || 13.35 ||

|| ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ
ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞവിഭാഗയോഗോ നാമ
ത്രയോദശോഽധ്യായഃ ||